

Goethe ve İslam

Prof. Dr. Katharina Mommsen'in "**Goethe** ve İslâm" adlı eserini tanıttığım bu yazıya önce Peter Anton von Arnim'in kitaba yazdığı sonsözdeki şu dikkat çekici cümleleri ile başlamak istiyorum.

"Bugün yirmi birinci yüzyılda, Almanya'da üç milyonun üzerinde Müslüman yaşamaktadır; bunların ekserisi Türk'tür. Bugünkü Almanlar arasında ne kadarı Türk komşularının

*neden vazgeçtiklerini değil, ne verdiklerini görmeğe hazırlar? En geçerli çözüm olarak her yerde şu duyulmaktadır: "Elbette onlar uyum sağlamalıdır!" zira ifade edildiği üzere, bu ülkede evvela İslâm ile ilgili her şeyde bilinçaltında bir korku hâkimdir. Tabii bunu, medyanın körüklediği dünya çapındaki "İslâm düşmanlığı" da teşvik etmiştir; ancak elbette yegâne sebep bu değildir." "Arzu edilirdi ki Almanya'da yabancıların entegrasyonu hakkındaki birçok tartışmada, bir kere Türk asıllı bir Alman ayağa, kalkıp, dar kafalı Almanların ifrat derecesinde dile getirdikleri Almanlıklarını şöylece yüzlerine vursun; **Siz kendi klasiklerinizi tanıımıyorsunuz! Sizin en büyük şairiniz birçok kez İslâm'ı kabul ve ikrar etmiştir!"***

Peter Anton von Arnim'in bahsettiği Almanların İslâm'ı kabul ettiğini söyleyen en büyük şairi, Johann Wolfgang Von Goethe'dir.

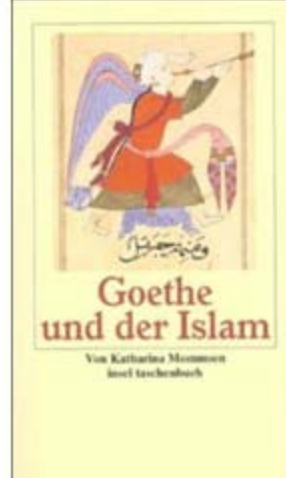
Dünya edebiyatının en büyük yazarlarından olan Goethe (Türkçe okunuşu: Göte) yalnızca edebiyatla değil, eğitim, doğa bilimleri ve felsefe olmak üzere pek çok konuyla yakından ilgilenmiş bir dâhîdir.

Frankfurt am Main'de varlıklı ve kültürlü bir ailede 1749'da dünyaya gelen Goethe, hukuk öğrenimi gördü. 1774'de yazdığı ilk romanı "Genç Werter'in Acıları" (Die Leiden des Jungen Werthers) ona yalnız Almanya'da değil, dünya çapında ün kazandı. 1775'den itibaren yaşadığı Weimar'da önemli eserlerini yazdı. 1786'da İtalya'da eski Yunan ve Roma sanatını yakından tanıdı. 1794'de şair Friedrich von Schiller'le yaşamları boyunca sürecektir dostluk kurdu. Bu yıllarda en önemli eseri Faust'u yazdı. 1832'de Weimar'da vefat etti.

xxx

Goethe gençlik yıllarından itibaren **İslam**'a ve Hz. Muhammed'e içten büyük bir ilgi duydu. Goethe'nin İslâm dini hakkındaki düşünceleri Batı ve Doğu'da büyük araştırmaların, tartışmaların, bilim eserlerinin ve ciddi makalelerin konusu oldu. Goethe'nin İslâm dini, İslâm kültürü, Hz. Muhammed'in şahsiyeti ve Kura'n'ı Kerim hakkındaki düşüncelerini bu sahanın en önemli uzmanı, gerçek anlamda Goethe bilgini Prof. Dr. Katharina Mommsen büyük bir enerji ve yıllar süren gayretle araştırdı ve "Goethe und der Islam (Insel Verlag, Frankfurt, 2001) adlı çalışmasını ortaya koydu. Kitaba geçmeden önce Katharina Mommsen'in kim olduğu hakkında bilgi verelim.

Katharina Mommsen, 1925 yılında Berlin'de doğdu. Bu şehirdeki ilk ve orta öğreniminden sonra Berlin, Feiburg, Mainz üniversitelerinde tarih, sanat, sanat tarihi, felsefe, filoloji öğrenimi gördü. 1956 yılında Tübingen Üniversitesi'nde "Goethe ve 1001 Gece Masalları" konusuyla doktorasını yaptı. 1962 yılında Berlin Üniversitesi'ne doçent olarak atandı. Daha sonra Almanya

ve dünyanın önemli üniversitelerinde hocalık yaptı. Önemli ilmî eserler yazıp, yayınladı. Kaliforniya Stanford Üniversitesi'nden emekli oldu.

Katharina Mommsen'in eseri, "Goethe und der Islam"'ı Senail Özkan "Goethe ve İslâm" adıyla dilimize kazandırdı (Ötüken, İstanbul, Kasım 2012)

Senail Özkan bu tercüme yazdığı takdim yazısında haklı olarak; **Gönül isterdi ki; bugün Goethe'nin Müslüman olduğuna dair azimle delil arayan Müslümanlar, mesailerinin birazını da onun İslam dini, şiiri ve sanatı, Hz. Peygamber ve Kur'an hakkında serdettiği fikirleri anlamaya ve kavramaya harcasınlar.** "demektedir.

Bu takdim yazısından sonra kitapta Katharina Mommsen'in Goethe'nin eserlerinde, yazılarında, mektuplarında onun İslâmiyet'le ilgili düşünceleri yer almaktadır.

Birinci bölüm Goethe'nin "**Hepimiz İslâm üzere yaşıyor ve ölüyoruz**" cümlesiyle başlıyor. Bu bölüm, Goethe'nin mevcut beşerî bilimler tarihi çerçevesinde İslâm diniyle ilişkisini ele alıyor; "Goethe'nin İslâm ve onun Peygamberi Hz. Muhammed (569-632) ile olan ilişkisi şairin hayatında en hayret verici fenomendir. Görülecektir ki o Müslümanların dinine bilhassa içten bir alaka geliştirmiştir." Goethe "**Doğu Batı Divanı**" isimli eserinde "**kendisinin Müslüman olduğu " yolundaki söylentiye reddetmemektedir."**

Burada Goethe'nin yaşadığı tarihî çevre ve şartları ele alan yazar şöyle demektedir: "*Umumiyetle Batı, 7.yüzyıldan 17.yüzyılın sonuna kadar, aşağı yukarı bin yıl boyunca İslâm'a karşı düşmanca bir duruş sergiledi.*" "*Avrupa'da Peygamber Hz. Muhammed'in hayatı hakkında yayınlanan diğer tasvirler de, aşırı düşmanca eğilimleri ortaya koymaktadır... Bunun sebebi her şeyden önce çok yaygın hale gelmiş olan Türk düşmanlığıdır. İlk defa 1647 yılında belirli ölçüde insafli bir Kur'an tercümesi yayınlanmıştır. Goethe İstanbul'da Fransız maslahatgüzarı Ruyer tarafından Arapçadan Fransızcaya aktarılan bu tercüme kullanmıştır. 1698 yılında Latinceye çevrilen bir tercümeye Papa XI. Innozenz, bu dini tebliğ eden peygamber hakkında sadece "sözde peygamber" ibaresini eklemekle kalmamış, bilakis bu öğretiyi hakkında mufassal bir tenkit de ilave etmiştir.*

Yazar bundan sonra Goethe'ye etki eden, Almanya'da İslâm'a anlayış ve toleransla yaklaşan şu yazarları anmaktadır: "*Her şeyden evvel Leibniz, Lessing ve Herder adları zikredilmeli; bunlar İslâm'ın insanî, açık görüşlü bir zihniyetle âdil bir muameleye tutulmasını sağlamaya gayret etmişlerdir. Lessing'in "Nathan der Weise" (Bilge Natan) başlıklı dramıyla dinî toleransın baş temsilcisi sayılmaktadır. Herder, Müslümanların ulaştığı kültürün yüksek derecesini methediyordu; o kültür ki kaba sefahat ve vahşi gelenekleri içerisindeki Hıristiyan avamı hor görmelerini sağlıyordu.*"

Goethe'nin İslâm dinine duyduğu şahsi alaka bölümümde yazar: "*Herder vasıtasıyla Goethe, çok erkenden, muhtemelen daha Strasburg'da 1770/71 kışında Kur'an okumaları için teşvik edilmişti. Çok geçmeden Hz. Muhammed Peygamber'e ve İslâm'a alışılmışın ötesinde bir içtenlikle katıldığına dair belgelere rastlıyoruz. Genç Goethe daha o zamanlar Müslümanların kitabına karşı yoğun bir alaka duyuyordu. Esaslı bir şekilde İslâm'ı tetkik etmek, genel olarak o zamanlar dinî "tolerans ve peşin hükümlerden uzak düşünmeye önem veren entelektüel gençliğin arzulanı şeydi... Goethe Doğu Batı Divanı'nun notlar ve araştırmalar kısmının "Muhammed" bölümünde Kuran'ın üslup güzelliğini şu sözlerle över: "Kuran'ın üslubu kati, müthiş, yer yer gerçekten ulvidir."...Her şeyden evvel Kuran, Goethe'ye dini alakalarından dolayı çok çekici gelmiştir. İslâm dininin asıl esasları, Kur'an bildirdiği üzere, onun kendi dinî ve felsefî kanaatleriyle bağdaşıyordu. Bu esaslar şunlardı: Tevhit inancı, Allah'ın tabiatı tecelli etiği ve vahiy yoluyla farklı peygamberlerin insanlığa dini tebliğ ettiği, "mucize"yi reddetmek ve imanın hayır işlerinin gerçekleştirilmesinde müessir olduğu."*

Yazar, Goethe'nin Hz.Muhammed'e olan sevgi ve bağlılığını gösteren 1773 yılında yazdığı, "Şiir ve Hakikat" isimli eserinde yer alan Mahomets Gesang'da (Kaside-i Muhammediye) peygamberi şöyle anlatmaktadır: " *Bu kasidede insanlığın manevî rehberi ve lideri olarak Hz.Muhammed'in etkisi dağlardan fıskıran berrak su mecazi ile tasvir edilir. Bu su büyük bir nehir halini alır; diğer çayları, akarsuları da adeta birer kardeş gibi bünyesine alıp kendisiyle birlikte sürükler, evet, hayatı onaylayan bir coşkuyla sürükleyip götürür. Geçtiği yerleri ihya edip, verimli hale getirdikten sonra kardeşleriyle birlikte nihayet- burada Allah'ın bir sembolü olan- denize intikal eder.*

Eserde Goethe'nin Kur'an'dan ilhamla yazılan şiirleri ayrı bir bölümde şöyle anlatılmaktadır;"Goethe'nin Divan'ındaki pek çok şiir doğrudan doğruya Kur'an'ın verdiği ilham ile yazılmıştır. Gördüğümüz üzere Goethe, farklı Kur'an tercümelerini, Maracci'nin Latince, George Sale'nin İngilizce,-aynısının Almanca varsasyonu Theodor Arnold'un tercümesidir...Divandaki bazı şiirlerinde Goethe, Hammer'in tercümesindeki Kur'an âyetlerini aynen kullanır. 2.Sure'nin 142'inci ayeti; "De ki: Doğuda Allah'ın, batı da. O dilediğini dosdoğru yola klavuzlar."

Gottes ist der Orient!

Gottes ist der Okzident!

Nord – und südliches Gelaende

Ruht im Frieden seiner Haende.

Doğu da Allah'ındır!

Batı'da Allah'ın!

Kuzey ve güney sahası da

Onun iradesiyle sulhta.

Yaratıcı tarafından her şeyin önceden belirlendiği inancı, Goethe'nin Kur'an özetlerinde olduğu gibi şairin mektuplarında ve Gelebter Islam (Yaşanan İslam) bölümünde şifahî olarak yaptığı açıklamalarda kendini gösterir."Doğu Batı Divanı"nda bazı determinist ifadelerin bulunmuş olması öyle şaşırtıcı değildir."Hikmetler Kitabı"ndan bir şiirle başlayalım:

Ne yapıyorsun dünyada? O çoktan yapılp bitti./ Hilkatın sahibi Allah her şeyi eksiksiz takdir etti/ Talihin yolunu takip et artık, kismetin belirlendi./ Bir kere yol başladı, tamamlama seyahati./ Zira elem ve keder değiştirmez kederi,/ Ebedî savurur seni, bozarlar dengeni.

Genç Goethe'nin Peygamber Hz. Muhammed'in şahsiyetine duyduğu hayranlık ve ona karşı beslediği derin saygı, her şeyden evvel onun hayırlı işlerini kabul ve yine onun Allah'ın birliği öğretisini yani tevhid inancını saf bir şekilde tebliğ etmiş olmasına istinat etmektedir.

Goethe Doğu ve Batı Divanı, Notlar ve Tetkikler'de tek Allah inancını şöyle över; "**Bir tek Allah'a inanç daima ruhu yüceltici bir etkiye sahiptir; çünkü bu, insanı kendi iç birliğine götürmektedir.**"

Goethe'nin Allah tasavvuru, Kur'an'ın İhlâs suresinde ortaya konulan Müslümanların Allah anlayışıyla örtüşmekteydi. Goethe, Hz. İsa'nın da "bir tek Allah'a iman ettiğini vurguluyordu. Goethe burada Hıristiyanların haçına karşı dikkat çekici şekilde bir düşmanca tavır içerisindeydi; şiirde mevzu bahis edilen sevgili, şair tarafından kendisine hediye edilen inci dizili zinciri bu haçta taşıyordu. Burada bilhassa "Abraxas" (üzerinde bir yazı, insan yahut hayvan figürü olan taş muska) kavramına dikkat etmek lazımdır. Şarkılar Kitabı (Buch des Sangaers/Muganni Name) "İnayet Belgesi" başlığı altındaki şiirlerden dördüncüsünde Goethe, "Abraxas" hakkında güçlü ifadelerle şöyle demektedir;

Bari Abraxas'tan da bahsedeyim!/Korku ve cinnete sebep olan /Çirkin ve acayip şeyler,/ Burada pek yüce bir şey gibi görünürler./Size saçma şeyler söylüyorsam,/Düşünün ki, Abraxas'tan söz ediyorum.

Kutsal haçı Abraxas olarak işaretlemenin ardından daha önce iktibas edilen şiir dörtlükleri gelmektedir. Goethe, Hz. Muhammed gibi, Hz.İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu reddeder; demek oluyor ki bir noktada İslâm tarafında durmaktadır.

Tüm safiyetiyle hissediyordu İsa,/ İçinden tek tanrıyı düşünüyordu;/Kendisini tanrılaştıranlarsa,/Onun ilâhî hislerini rencide ediyordu. /İmdi Muhammed'in başardığı/ Hak olsa gerektir doğrusu;/O bir tek vahdet fikriyle/Tüm dünyayı ram etti kendine.

Şairin dinî bir sembol olan haça karşı antipatisi malumdur. Mamefih için mahiyeti şudur. Goethe "çarmıha germe" olayının alışıldık gösteri haline dönüştürülmesine karşı kendini savunuyordu, çünkü onun gözü ve derunî duygusu fevkalade hassastı ve her türlü şiddet intibasını kavriyordu.

xxx

Goethe'nin İslâm için beslediği duygular ve bu amaçla yazdığı şiir ve yazılar Almanya'da görmezden gelinmiştir. Bu konuda Katharina Mommsen şunları yazmaktadır: "Goethe'nin İslâm'a teveccühü bazı Goethe uzmanları için bir kızgınlık değilse bile, utanç verici bir durumdur... Bununla beraber Goethe'nin, Divan'ı ile Alman okuyucusunun anlayışını kazanmak üzere sarf ettiği gayretleri zikre değer bir başarı sağlamamıştır. Yüzyıl sonra "Doğu Batı Divanı'nın" ilk baskısı dahi bitmemiştir. Çoğu okuyucu "Notlar ve Tetkikler" olmaksızın Goethe'nin ne yapmak istediğini anlamıyordu. Bu yanlış anlamaların sebebi, her şeyden evvel şairin Doğu Batı Divanı ile İslâm'a karşı olumlu tutumuydu. Ortodoks Hıristiyanlar kıskırtılmış hissediyorlardı kendilerini; Goethe'nin İslâm övgüsü onlar nezdinde kesin olarak sınırı aşırıyordu. Gerçekten de Müslümanlar bu eserden bazen Goethe'nin gizlice kendilerinden birisi olduğu, yalnız bunu açık seçik ifade etme müsaadesini kendinde bulmadığı intibasını ediniyorlardı.

Her şeyden evvel Goethe'nin yukarda asıl anlamında iktibas edilen İslâm inanisinden, yani Allah'ın iradesine teslimiyetten Divan şairinin gizlice ihtida edip İslâm'a geçtiğini ve bundan dolayı onun yeni dinine taraftar kazanma gayesi güttüğünü söylemek tamamen yanlış olurdu. Goethe'nin başka bir dine geçmeye ne kadar az önem verdiğini "Hikmetler Kitabı (Buch der Sprüche)"ndaki bir dörtlük ortaya koymaktadır. Goethe'nin bu dörtlüğü Sadî'nin Gülistan'da geçen ve İran'da atasözü haline gelen bir hikmete gönderme yapmaktadır:

"İnsan, İsa'nın eşeğini/ Götürseydi Mekke'ye,/Olmazdı daha terbiyeli/Bilakis eşek kalırdı yine."

İcra ettiği arabuluculukla Goethe, İslâm kelimesinin gerçek anlamı nazar-ı itibara alındıkta, hakikaten bir Müslüman'dı. Çünkü Allah'ın iradesine teslimiyet demek İslâm, Arapça aynı kökten olan Selâm kökünden gelmektedir ki bu selam ve barış anlamını taşımaktadır. O yüzden bir Müslüman'ın selamı olan "Es-selâmü aleyküm" "barış sizinle olsun" demektir. Onuncu Sure'nin (Yunus Suresi) 25.'ci âyetinde denmektedir ki: "(Böyle yapmakla)bilin ki Allah, insanı huzur ve güvenlik ortamına çağırmakta ve dileyeni dosdoğru bir yola yöneltmektedir." Divan şairinin Cennet kitabı, her ne kadar, yer yer gerçekten çağrı da olsa, en sevimli ve en cezbedici bir davete uymaktadır.

Son olarak yazar bize Goethe'nin İslâm'a bakışını ve onun bu yöndeki tebliğini şöyle özetlemektedir; "**Goethe, Peygamber Hz. Muhammed'in izini takip ederek, "Doğu Allah'ındır" tilsimıyla "tevhid" inancını tebliğ etmekle yeni nesillere, Şark ve Garp'taki insanlara sırat-ı mustakîmî (doğru yolu, hak yolu), daha doğrusu mes'uliyet yüklenilen davranış yolunu işaret etmektedir. Bu mısralarda Goethe'nin İslâm ile fikrî meşguliyetinin hülâsası bulunmaktadır."**

“Goethe’yi okumalıyız. Onunla biz hayatı, sanatı, kendi klasik kültürümüzü öğrenmenin heyecanını duyarız.” Günümüzde Goethe’yi bize anlatan Katharina Mommsen’i mutlaka okumalıyız!

Mayıs/ 2013